

Teýmirleň

Category: Kitapcy,Taryhy şahslar
написано kitapcy | 23 января, 2025
Teýmirleň TEMÜR

Özellikle Batılı tarihçiler, Asyalı büyük hükümdarlar söz konusu olduğunda, üç şahsın üzerinde dururlar ki, bunlar; Attila, Çingiz ve Temür'dür. Bu üç devlet adamının birbirleriyle benzeşen pek çok yönleri vardır. her şeyden önce

teşkilatçılıkları ilk göze çarpan hususiyetleridir. Çünkü, bakıldığında çok az bir kuvvetle, neredeyse eski dünyanın üçte ikisine yakın bir kısmına sahip olmuşlardır. Dolayısıyla onlar Türk ve İslam aleminin dışında da hayranlık uyandıran kişilerdir.

Semerkant yakınlarındaki Şehr-i Sebz (Keş) kasabasında 1336 tarihinde dünyaya gelen Temür'ün ceddi, birtakım tarihçilerce Çingiz Han'ın atalarıyla birleştirilir. Ancak Temür, Çingiz Han'ın dedelerinden olan Tumanay'ın oğullarından Kaçulay neslinden gelir. Bu şahsın hanlık yapmaması sebebiyle o, hükümdarlık iddiasında bulunmadı. Bununla birlikte Türkistan'daki Barlas boyuna mensup olan Temür'ün, Moğollarla uzaktan yakından ilgisi olmadığı, hatta Barlasların yüzde yüz Türklüğü yolunda iddialar da mevcuttur. Çünkü 1227 kurultayında, Çingiz Han ele geçirmiş olduğu Türkistan bölgesini ve dolayısıyla Barlas uruğunu oğullarından Çağatay'a vermişti.

Bilindiği üzere'nin ölümünden sonra (1242), ona tabi uluslar karışıklar içine düşmüş; Çağatay'ın Çağatay çocukları ve torunları hem birbirleriyle, hem de amcazadeleriyle anlaşamamışlardı. İşte Temür Beğ, böylesine dalgalanmaların yoğun olduğu bir çağda ortaya çıktı. Onlar arasındaki mücadeleyi iyi değerlendirdi. Emir Kazgan'ın torunu ve kayın biraderi olan Emir Hüseyin ile bir dostluk kurdu. Bu sırada Doğu Türkistan beylerinden Tugluk Temür (1358-1362) Türkistan'ın batısındaki bu düzensizlik yüzünden Maverâünnehir bölgesine geldi. Temür Beğ, Barlas hanından izin alarak, Tugluk Temür'e bağlılığını sundu. Böylece ata yurtlarını bir katliamdan kurtardı. Tugluk Temür, Maverâünnehir hükümdarı olarak oğlu İlyas Hoca'yı atamış, Temür'ü de ona danışman yapmıştı. Fakat İlyas'ın komutanlarının halka zulmetmeleri, Temür Beğ'in onunla irtibatı kesmesine sebep oldu. O, kayın biraderi Emir Hüseyin'le, 1360 senesinde Harezm civarlarına göçtü. Bu hadise tarih kitaplarında Temür'ün birinci Kazaklığı (yani başı-boş dolaşışı) şeklinde geçer. Temür Beğ burada pek çok şeyle karşılaştı. Hatta bir keresinde hapsedildiyse de, bundan kurtuldu. Bu arada Hint-İran sınırındaki çatışmalara bulaştı. Sistan hükümdarı Kudbeddin'i desteklerken, yaralanarak topal kaldı. Onun ayrıca çolak olduğu da söylenip; sade giyinen, orta boylu bir kişi olduğu hakkında kayıtlar mevcuttur.

Tugluk Temür'ün 1364 senesinde vefatı, İlyas Hoca'nın han olmasını sağladıysa da, iki beyin karşı karşıya gelmesi engellenemedi. Temür Beğ ve Emir Hüseyin, İlyas Hoca'yı yendiler. İki müttefik Çağatay sülalesinden Kabul Şah'ı han yaptılar. Bu arada Emir Hüseyin kendini daha yüksek gördüğünden ve Temür'e de vergi koymaya kalkıştığından dolayı araları açıldı. Böylece 1365'te Temür Beğ'in ikinci Kazaklığı başladı. Bu öfke fazla sürmedi. Aynı zamanda akraba da olan iki bey 1368 tarihinde yeniden anlaştılsa da, tekrar birbirlerine küstüler. Artık saflar iyice ayrılmıştı. Temür, önce Ögedey neslinden Suyurgutmuş'u ve arkasından oğlu Mahmud'u han tanıdı. Bunun üzerine Kabul Şah ile Emir Hüseyin onların üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Emir Hüseyin yakalandı ve öldürüldü. Emir Temür, Hüseyin yaşadığı müddetçe Türklerin ve Moğolların üzerinde bir nüfuz kuramayacağını biliyordu. Onu ortadan kaldırmak için pek çok fırsat yakaladıysa da, hatunu Olcay Terken'in hatırına bundan vazgeçti. Ama neticede enişte ve kayınının savaşı kaçınılmazdı. Bu mücadeleden Temür galip çıktı. O, kayınbiraderinin hayatına dokunulmayacağını, Hacc'a gitmesine müsaade edileceğini söylediye de, kendi yanındaki adamlardan biri tarafından ortadan kaldırıldı.

Bu suretle Temür, Çağataylıların en büyüğü durumuna geldi. Kazan Halil Han'ın kızıyla evlenmesi, ona yeni bir itibar sağladı. Bundan sonra kendisine han damadı demek olan, "küreken" lakabı verildi ve tarih kitaplarında zaman zaman Küreken ve Sahib-i Kiran unvanlarıyla anıldı. Dolayısıyla Barlas uruguna mensup bu Türk beyi kendini bir şekilde Çingiz Han'ın mirasçısı görmekteydi. O, Abbasi Halifeliğinin çöktüğü ve doğuda da Yüan hanedanlığının silindiği bir çağda, Çingiz Yasalarına bağlıymış gibi davranarak İslamın gücünü daha da yükseltti.

Temür Beğ topladığı kurultayda kabileleri yeniden düzenledi, devlet teşkilatını yoluna koydu. Temür'ün daha sonraki hayatında Altun Orda ve Ön Asya bölgesi önemli rol oynadı. Deşt-i Kıpçak'ta Urus Han, Toktamış ve Edige Mırza gibi beylerin anlaşılamamaları ve onların da Temür'den yardım istemeleri, Temür Beğ'in Altun Orda işlerine karışmasına neden oldu. 1377'de Urus Han yenilip, yaralarından dolayı ölünce Temür, Toktamış'ı Kök Orda'nın hanı ilan etmişti. 1380'de ise oğlu Miran-şah'ı Horasan üzerine yollayan Temür Beğ, 1381'de Herat'ı ele geçirdi. Arkasından İran ve Irak bölgelerine

girerek, Kara Koyunlular ve Celayirlilerle ilgilendi. 1386'dan 1388'e kadar süren bu devrede Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında faaliyetlerde bulundu. Fakat bu sırada Temür sayesinde han olan Toktamış'ın Kafkasya'da Derbent'e girdiği duyuldu. Temür Beğ onu Derbent yakınlarında yendikten sonra, kendisine bağlılığını zamanında bildirmeyen Kara Koyunlu Kara Mehmed'le savaştı. Erzincan emiri ise daha açıkgöz davranıp, bağlılığını beyan etmişti. İşte Anadolu'da bu hadiselerle meşgul olurken, bir kez daha Toktamış'ın ihanetine uğradı. Toktamış'ın Maveräünnehir'e girdiği haberi alınınca, Semerkant'a geri döndü. 1388'de Suyurgutmuş Han da ölmüştü ve onun yerine oğlu Mahmud, han yapıldı.

Artık Toktamış Han'a büyük bir ders vermenin zamanı gelmişti. 1389 yılı kışında, herkesin karşı geldiği bir sırada sefere karar verildi ve Toktamış hezimete uğradı. Toktamış af dileyip, barış teklifinde bulunduyorsa da reddedildi. Dolayısıyla 1391'de Oguzlarla, Kıpçaklar bir kere daha savaştılar. Kunduzca Muharebesinde Toktamış'ın ordusu bozuldu. Nihayet yeniden batıya yönelip, Ahmed Celayir'in peşine düştüyse de, onu yakalayamadı. Gürcistan bölgesinde Tiflis'e girdiği sırada, Toktamış yine önüne çıktı. 1395 tarihinde, Terek Irmağı kıyısında meydana gelen çarpışma, sanki Çağataylılar ile Cuci soyluluları karşı karşıya getirdi. Bunu da Temür Beğ'in ordusu kazandı.

0, 1397'lerde, 62 yaşındayken Çağatay hanlarından Hızır Hoca'nın kızıyla bir siyasi evlilik yaptıktan sonra, Hindistan'a saldırmaya karar verdi ve 1398'de Delhi'yi ele geçirdi. Bu seferden 1399'da dönen Temür, İran ve Anadolu'ya doğru hareket etti. Tam bu yıllarda Temür'ün müttefiki Erzincan Emirliğiyle, Osmanlı Devletinin de arası açılmıştı. 1400 yılının ortalarında Temür'ün önünden kaçan Ahmed Celayir ile Kara Yusuf, Memluklulara sığınmak istedilerse de, Temür korkusundan bu kabul görmedi. Ahmed Celayir'in Osmanlıdan himaye talebi, zaten bozuk olan Osmanlı-Temürlü ilişkilerini iyice kötüleştirdi.

Temür önce Güney-doğu Anadolu topraklarında faaliyet gösterdi. Şam'ı ele geçirdi. 1402 başlarında Kayseri'ye kadar ilerledi. Nihayet iki Türk ordusu, 1402'de Çubuk Ovasında karşılaştı. Ancak Osmanlı birlikleri, Temür'ün kuvvetleri önünde tutunamadı. Bu yenilgide Yıldırım'ın korkak oğullarının savaş meydanını terk etmelerinin de büyük rolü oldu. Yıldırım

Bayezıd esir düştü ve bu hadise Osmanlı Devletinin bir müddet fetret dönemi yaşamasına yol açtı. Dolayısıyla Hristiyan Avrupa, Türk tehditinden biraz da olsa uzaklaştı ve belki de İstanbul'un fethi elli yıl kadar gecikti.

Temür'ün bundan sonra Çin'e bir sefer düşündüğünü görmekteyiz. O geri dönüşünde pek çok Türkü de götürdü. 1405 tarihinde Otrar'a ulaşan Temür Beğ, burada hastalanarak vefat etti.

Çingiz'in ölümünden sonra yasası ve arzularına oğullarıyla, torunları şöyle veya böyle sahip çıktıkları halde, Temür'ün çocukları bu dirayeti gösteremedi. Oğulları ve komutanları Temür'ün halefini tayin hususunda çekiştiler. O çocukları bakımından Çingiz Han kadar talihli değildi. Zaten dört oğlundan ikisi onun sağığında ölmüştü.

Temür'ün meydana getirdiğı hanedanlık Türk devlet teşkilatının esasları ile İslam medeniyetinin unsurlarını bünyesinde birleştirdiyse de, Temür'ün bir eksikliğı dünyanın beyi olmak isterken, Türk cihan hakimiyeti ülküsünden uzaklaşmasıydı. Yani Türk'ün yeryüzündeki milli vazifelerini yerine getirmek gibi bir anlayışa sahip değildi. Dolayısıyla kurmuş olduğı siyasi teşekkül, oğulları ve torunları uzun müddet yaşatamadılar.

Pekçok ülke ele geçirmiş, yüzbinlerce insanı kendisine karşı geldiğı için ortadan kaldırmış olmasına rağmen, ilme ve ilim adamlarına son derece saygı gösteren Temür, bayrağı altındaki insanların müreffeh yaşamaları amacıyla ticarete büyük ehemmiyet verdi. Doğruluktan ayrılmayan, yalan ve yalancıyı sevmeyen Temür'ün parmağındaki yüzüğün üzerinde "kurtuluş doğruluktadır" yazdığı rivayet olunur. Ciddi, kararlı ve sert tabiatlı bu Türk beyi, düşündüğü şeyi mutlaka yapmayı kendine hedef edinmiştir. Emrine karşı gelenleri asla bağışlamazdı.

Hayatının sonuna doğru "Turan Sultanı" adıyla anıldı. Türkistan'a dünyada büyük bir itibar ve mevki sağlayan Temür, bugün Türkistan'da milli şuurun bir sembolü olarak kabul edilmektedir.

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ.

"Türk Tarihinin Kahramanları: 38-Temür", Orkun, Sayı 98, İstanbul 2006. Taryhy şahslar